

“QOBUSNOMA” ASARIDA OTA-ONA VA FARZAND MUNOSABATLARINING BADIY TALQINI

Abdumalikova Jasmina Baxtiyor qizi

Termiz davlat universiteti o'zbek filologiyasi fakulteti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada XI asr Sharq didaktik adabiyotining nodir namunalaridan biri bo'lgan "Qobusnoma" asarida ota-ona va farzand munosabatlarining badiiy talqini tadqiq etiladi. Asarda ota nasihati, farzand burchi, oilaviy qadriyatlar va tarbiya masalalarining axloqiy-falsafiy mohiyati yoritiladi. Shuningdek, muallif tomonidan qo'llangan murojaat usuli, tashbeh, hikmat va pand-nasihatlarning badiiy-estetik xususiyatlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Qobusnoma, Kaykovus, ota-ona, farzand, tarbiya, oilaviy qadriyatlar, pandnoma, badiiy talqin, axloqiy tarbiya, komil inson.

Sharq mumtoz axloqiy-didaktik adabiyotining shakllanishida Qur'on oyatlari, hadislar, hikmatlar va pand-nasihatlari muhim manba bo'lib xizmat qilgan. Sharq mutafakkirlari tomonidan yaratilgan tarbiyaviy asarlarning aksariyatida insonning ma'naviy kamoloti, jamiyatdagi o'rni hamda oilaviy munosabatlar masalalari markaziy mavzu sifatida talqin etiladi. "Qobusnoma" ham ana shunday asarlar sirasiga kiradi. Asarning dastlabki boblarining "Parvardigori olamni tanimoq zikrida" hamda "Payg'ambarlarning xilqati zikrida" kabi diniy-ma'rifiy mavzular bilan boshlanishi uning g'oyaviy asosini islomiy axloq va ma'naviy qadriyatlar tashkil etishini ko'rsatadi.¹

Asar XI asrning 1082–1083-yillarida G'arbiy Eron hukmdorlaridan biri bo'lgan Kaykovus ibn Iskandar tomonidan o'g'li Gilonshoh uchun pand-nasihat tarzida yozilgan bo'lib, muallif o'sha davr an'anasiga ko'ra uni bobosi Shamsulmaoliy Qobus nomi bilan bog'lab "Qobusnoma" deb ataydi.² Asarning butun mohiyati ota tomonidan farzandga qoldirilayotgan ma'naviy vasiyat, hayotiy tajriba va tarbiyaviy merosdan iboratdir. Shu jihatdan qaralganda, "Qobusnoma" nafaqat pandnoma janrining yuksak namunasi, balki Sharq pedagogik tafakkurining muhim manbalaridan biri hisoblanadi.

Asarning asrlar davomida turk, uyg'ur, tatar, ingliz, fransuz, nemis va rus tillariga tarjima qilinishi uning umuminsoniy qadriyatlarni o'zida mujassam etganidan dalolat beradi. O'zbek tiliga esa asar ilk bor XIX asrda Muhammad Rizo Ogahiy tomonidan

¹ Kaykovus. Qobusnoma. Muhammad Rizo Ogahiy tarjimasi. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.

² Kaykovus. Qobusnoma. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2015

tarjima qilingan bo'lib, mazkur tarjima bugungi kunda ham o'z ahamiyatini saqlab kelmoqda.³

"Qobusnoma"da ota-ona va farzand munosabatlari oddiy qarindoshlik rishtasi sifatida emas, balki inson ma'naviy kamolotini belgilovchi axloqiy-me'yoriy tizim sifatida talqin qilinadi. Muallifning nazarida, oiladagi tarbiya jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biridir.

Asarning "Ota-ona haqini bilmoq zikrida" nomli bobi bu boradagi qarashlarning eng yorqin ifodasi hisoblanadi. Kaykovus avvalo farzand zimmasidagi eng muhim vazifalardan biri ota-onaga hurmat va ehtirom ko'rsatish ekanligini ta'kidlaydi: "Bilgilkim, aql yuzasidan farzandga ota-onani izzat va hurmat qilish vojibdur"⁴. Mazkur jumlada "aql yuzasidan" birikmasining qo'llanishi alohida e'tiborga loyiqdir. Muallif ota-onaga hurmatni faqat diniy burch sifatida emas, balki inson aqli va tafakkuri talab qiladigan tabiiy axloqiy zarurat sifatida talqin qiladi. Asarda ota-onaning farzand oldidagi xizmatlari chuqur hissiy ta'sir kuchiga ega bo'lgan tasvirlar orqali yoritiladi. Muallif ota-onaning farzand uchun "o'limga ham tayyor turishi"ni ta'kidlar ekan, bu orqali ota-onaning cheksiz mehr-muhabbatini ifodalaydi. Bunday tasvirlar asarning tarbiyaviy ta'sirini kuchaytirib, kitobxon qalbida ota-onaga nisbatan minnatdorlik tuyg'usini uyg'otadi. Kaykovus nazarida farzandning ota-ona oldidagi qarzi hech qachon to'liq ado etilmaydi: "Har farzandki oqil va dono bo'lsa, hech vaqt ota-onaning mehr haqini ado qilmoqdin xoli bo'lmag'usidur". Ushbu fikr Sharq ma'naviy tafakkuridagi ota-ona roziligini eng oliy qadriyat sifatida ulug'lash an'anasi bilan hamohangdir.

Asarning badiiy qimmatini oshiruvchi muhim jihatlardan biri unda qo'llangan tashbeh va ramziy obrazlardir. Jumladan, muallif: "Odam mevaga, ota-ona daraxtga o'xshaydur", deya ta'kidlaydi.⁵ Ushbu tashbeh orqali ota-ona va farzand munosabatlarining uzviyligi, avlodlar davomiyligi va tarbiyaning hayotiy ahamiyati yorqin ifodalanadi. Daraxt qanchalik parvarish qilinsa, uning mevasi shunchalik shirali bo'lgani kabi, ota-onaning farzand tarbiyasiga bergan e'tibori ham uning kelajakdagi kamolotini belgilaydi. Muallif ota-onaga ko'rsatilgan hurmatning nafaqat axloqiy, balki ma'naviy samara ham berishini alohida qayd etadi: "Ota-onaga izzat va hurmatni qancha ko'p qilsang, ularning duosi shuncha tezroq mustajob bo'lur". Bu yerda ota-ona duosi inson hayotidagi ma'naviy tayanch va ruhiy madad sifatida talqin qilinadi.

³ Ogahiy M.R. Qobusnoma tarjimasi qo'lyozmasi. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalar fondi

⁴ Kaykovus. Qobusnoma. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2015.

⁵ Kaykovus. Qobusnoma. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2015.

Kaykovus faqat farzandning burchlari haqida soʻz yuritish bilan cheklanmaydi. U ota-onaning ham farzand oldidagi mas'uliyatini eslatib oʻtadi. Asarda farzandni ilmi, odobli va hunarli qilib tarbiyalash ota-onaning eng muhim vazifalaridan biri sifatida koʻrsatiladi. Muallifning "agar aqling boʻlsa hunar oʻrgangil, nedinkim hunarsiz aql boshsiz tan kapidur" degan hikmati bu boradagi qarashlarning yorqin ifodasidir[9]. Demak, Kaykovus nazarida haqiqiy tarbiya faqat nasihat bilangina emas, balki ilm va hunar bilan uygʻunlashgandagina oʻz samarasini beradi.

Asarda murojaat usulining keng qoʻllanilishi ham uning badiiy ta'sirchanligini oshiradi. Muallifning deyarli har bir fikrni "Ey farzand..." tarzidagi murojaat bilan boshlashi ota va farzand oʻrtasidagi samimiy ruhiy yaqinlikni namoyon etadi. Bu usul kitobxonni ham bevosita suhbat ishtirokchisiga aylantirib, pand-nasihatlarining ta'sir kuchini yanada oshiradi.

Shunday qilib, "Qobusnoma"da ota-ona va farzand munosabatlari axloqiy, diniy va ma'naviy qadriyatlar bilan uygʻunlashgan holda talqin etiladi. Asarda ilgari surilgan gʻoyalar bugungi globallashuv va ma'naviy qadriyatlar transformatsiyasi sharoitida ham oʻz dolzarbligini yoʻqotmagan.

Xulosa qilib aytganda, "Qobusnoma" Sharq pedagogik tafakkurining yuksak namunasi sifatida ota-ona va farzand munosabatlarini chuqur falsafiy hamda badiiy talqin etadi. Muallif ota-onaga hurmat, farzand mas'uliyati, ilm va hunar egallash, avlodlar davomiyligi kabi masalalarni hayotiy kuzatishlar, hikmatlar va badiiy vositalar orqali yoritadi. Ayniqsa, daraxt va meva tashbehi, samimiy murojaat usuli hamda hikmatli iboralar asarning tarbiyaviy va estetik qimmatini yanada oshiradi. Shu bois "Qobusnoma"dagi oilaviy tarbiya haqidagi qarashlar bugungi kunda ham yosh avlod ma'naviy kamolotini ta'minlashda muhim manbalardan biri boʻlib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Kaykovus. Qobusnoma. Muhammad Rizo Ogahiy tarjimasi. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.
2. Kaykovus. Qobusnoma. Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2015.
3. Ogahiy M.R. Qobusnoma tarjimasi qoʻlyozmasi. Oʻzbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti qoʻlyozmalar fondi.
4. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
5. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. Toshkent: Akademnashr, 2017.